

# VAN EUFORIE OVER ONTGOOCHELING, MAAR NOOIT MEER TERUG NAAR VROEGER

VAKBONDSBESCHOUWINGEN BIJ  
TIEN BOEIENDE JAREN

POLLE BUEKENHOUT

Tien jaar geleden, in de maanden november en december, werd er geschiedenis geschreven. Wie herinnert zich niet de tv-beelden van de afbraak van de Muur van Berlijn, het symbool bij uitstek van de scheiding tussen Oost en West waarmee we in onze geschiedenisboeken voortdurend om de oren geslagen werden. Verwonderde burgers die de grens konden oversteken van het oostelijk naar het westelijk deel van Berlijn. Miljoenen mensen die vanuit hun luie stoel de Muur stukje voor stukje zagen afbrokkelen om dan met de grote bulldozers het puin te zien opruimen. Wenende mensen en politici die mekaar in de armen vielen en hun emoties de vrije loop lieten. Beklijvende beelden die een plaats hebben in het eeuwoverzicht.

Een voor een vielen de regimes in de Oostbloklanden. De ene al wat fluweler dan de andere met als uitzondering de gewelddadige Roemeense die toch een kleine tweeduizend doden eiste. De pers heeft er de laatste maanden uitvoerig aandacht aan besteed. Verschillende kranten en tijdschriften wijdden er hele reeksen artikels aan. Vanuit de arbeidersbeweging is het dan ook goed om tien jaar later eens stil te staan en terug te blikken hoe het allemaal begon en wat het de gewone werknemer en de vakbonden bijgebracht heeft. Ook wordt er dieper ingegaan op wat vooral dan het ACV heeft proberen te verwezenlijken.

## HET ONMOGELIJKE WERD WAAR

Wie begin '80 bij het ontstaan van de vrije vakbond *Solidariteit* de val van het communisme zou voorspeld hebben, had voorzeker het etiket van dwaas opgestempeld gekregen. En toch zijn toen de grondvesten gelegd die ertoe geleid hebben dat in 1989 de communistische regimes als dominostenen omvielen. Een andere belangrijke gebeurtenis die veeleer vergeten wordt bij de analyse van de val van de Muur is het belang van de ondertekening van de akkoorden van Helsinki in 1975. Die gaven onderhuids belangrijke impulsen aan de oppositie in vele Oostbloklanden. De Magna Charta (Tsjechië) en de oprichting van *Solidariteit* (Polen) waren onomkeerbare signalen

---

Polle Buekenhout studeerde godsdienstwetenschappen en is sinds '93 werkzaam op de ACV-Internationale Dienst waar hij de evoluties van de vakbonden in Midden- en Oost-Europa en Azië opvolgt.

die tevens het aan de macht komen van Gorbatsjov in 1985 versneld hebben. De perestrojka was gewoon een logisch gevolg van een regime dat op zijn laatste benen liep.

Binnen de groep van arbeiders-, studenten- en intellectuele bewegingen werden de banden gesmeed die moesten leiden naar de zo gegeerde vrijheid van het Westen. Via de media en de reeds goed uitgebouwde contacten met westerse mensenrechtenorganisaties hadden ze al wat kunnen proeven van 'het westerse ideaal van vrijheid' en toen in 1989 de grenzen wegvielen, waren de verwachtingen dan ook hoog gespannen. Individuele vrijheid werd het hoogste gebod en binnen de kortste keren zou ook een Pool, Bulgaar, Tsjech of Hongaar hetzelfde leven gaan leiden als een Belg, Nederlander of Duitser.

De hereniging van Duitsland in november 1989 bracht Europa aan de rand van een nieuw tijdperk. De gevolgen van de Tweede Wereldoorlog waren uitgewist, Europa was opnieuw een vrij continent en het kapitalistisch systeem had gezegevierd. Nu nog even geduld en op de tanden bijten: de toekomst lachte de mensen van het Oostblok toe.

#### EIND GOED AL GOED?

Je kunt je de vraag stellen wat er tien jaar later nog overblijft van de droom, de euforie om de vrijheid. Op het eerste gezicht lijkt de strijd om de vrijheid gewonnen. De meeste Midden-Europese landen zijn nu vrij met een relatief stabiele democratie en een markteconomie. Wie had ooit durven denken dat ze zelfs lid van de Navo zouden worden? Voor het eerst sinds eeuwen lijkt de vrijheid gewaarborgd. Naar verluidt zijn het gewone landen geworden en wie vandaag naar Praag, Warschau of Boedapest vliegt, merkt nauwelijks nog verschil met vluchten richting Madrid, Rome of Lissabon. Binnen afzienbare tijd worden de meeste Midden-Europese landen volwaardig lid van de Europese Unie en de andere staan te popelen van ongeduld om ook tot de club van de uitverkoren te behoren. Ze hebben er alles voor over om mee rond de Europese tafel te zitten.

Voor de gewone westerling klinkt het Balatonmeer of de Zwarte Zee als vakantiebestemming al even bekend in de oren als het Zwarte Woud of de Adriatische kust. Als je telefonisch moet afspreken, gebeurt dat met dezelfde gsm als hier in Brussel en overall, tot in het kleinste dorpje, kun je terecht met deze nieuwe wondergod van de telecommunicatie. Eind goed al goed, zou je kunnen denken.

***'Vroeger praatten we  
nooit over geld. Nu doen  
we niets anders.'***

Niet helemaal, als je de gewezen arbeiders mag geloven van de Lenin Scheepswerf in Gdansk – waar het voor *Solidarnosc* allemaal begon. Drie jaar geleden ging de beroemde werf dicht en dient nu als museum voor industriële archeologie. Sommigen vonden een mooie baan in de privé-sector. Anderen begonnen een eigen bedrijfje. Maar de meesten zijn bitter ontgoocheld. Ook in de vakbond. De eens zo machtige solidariteitsbeweging van *Solidarnosc* is verbrokkeld in diverse maatschappelijke stromingen en verstrengeld in een politiek kluwen. Hun le-

gendarische leiders werden van hun voetstuk gehaald en de gewone Poolse werknemer ziet geen heil meer in de slogantaal van weleer.

De arbeiders hebben de verandering wel op gang gebracht en met het 'heilige solidariteitsgevoel' gedragen, maar aan het einde van de rit zijn zij de grote verliezers, wordt er hier en daar gesuggereerd. De grootschalige privatiseringen in de diverse sectoren brachten vele werklozen met zich mee. De winkelrekken liggen voller dan vroeger met ook vele westerse consumptiegoederen zoals video's, fototoestellen en de laatste nieuwe cameramodellen van de Fnac. Maar voor mensen met een inkomen van 2.500 BEF per week zijn de prijzen doorgaans onbetaalbaar. 'Oostbloklonen, westerse prijzen' is de nieuwe aanklacht.

Degenen die een baan hebben, worden weliswaar beter betaald dan vroeger, maar moeten er ook harder voor werken. Vroegere arbeiders worden nu werkgever en in de kleine Poolse privé-bedrijven hebben de werknemers geen vakbondsvertegenwoordiging. Geen *Solidariteit* meer. Uit angst hun werk te verliezen, zijn de werknemers bang zich te verenigen in een solidariteitsbeweging: ze onderhandelen liever apart met de baas en verzwijgen wat ze verdienen. De solidariteit met de grote 's' is wel heel klein geworden.

### DE MACHT VAN HET GELD

De bruuske overgang van het communistische naar het kapitalistische systeem heeft wonden geslagen. De hoop die intellectuelen als Havel en anderen met zich meebrachten, is stilaan weggeëbd. In de beginjaren '90 waren zij de boegbeelden van de vrijheid. Ze hadden met hun pen en geschriften de hoop gevoed op een nieuwe wereld: vrijheid was het hoogste goed. Velen beschouwden hen als de echte vertegenwoordigers van de democratie.

Maar ook hieraan kwam een einde. Niemand luistert nog gepassioneerd naar hen. Voor de grote massa zijn het geen morele of politieke autoriteiten meer. In de plaats kwam de vervlakkende tv-industrie met op kop de tv-stations waarin amusement de drijfveer werd. Een nieuwe God is geboren. Tegenwoordig is Midden-Europa op veel vlakken – televisie, mode, levensstijl – niet veel méér dan een rauwe smakeloze kopie van het Westen.

De zo gekoesterde vrijheid bracht met zich mee dat solidariteit en vriendschapbanden bekoelden. Vrijheid-editie 1999 is er eentje van agenda's, deadlines en antwoordapparaten. Niemand heeft nog tijd en iedereen klaagt over stress. Iemands plaats op de maatschappelijke ladder wordt bepaald aan de hand van geld. Geld wordt de drijfveer. Geld is macht. Geld bepaalt alles. Een veel gehoorde opmerking tijdens recente ontmoetingen met de gewone man in de straat: 'Vroeger praatten we nooit over geld. Nu doen we niets anders'.

En wat dan met de vakbond kun je je afvragen: hebben die de laatste tien jaar dan niets gedaan? Waar zijn ze gebleven met hun ronkende verklaringen? En hoe hebben de westerse vakbonden hun collega's in Midden- en Oost-Europa ondersteund?

### ACV BLEEF NIET AAN DE KANT

Toen de Muur in 1989 voor de verbaasde ogen van ons, westerlingen, tegen de vlakte ging en daarmee een heel economisch, politiek en sociaal systeem in elkaar zakte, was dit voor het ACV niet het beginsein voor de samenwerking met vakbonden uit Midden- en Oost-Europa, maar wel een keerpunt. Het betekende de start van een kwalitatieve nieuwe periode van vakbondsontwikkeling en -samenwerking zowel op bilateraal als op multilateraal vlak.

De jaren tachtig stonden in het teken van de ondersteuning van de democratische vakbeweging *Solidarnosc*. Samen met anderen zette het ACV zijn schouders onder deze poging om in het toenmalige monolithische Oostblok een democratische vakbeweging van de grond te krijgen. Het zenden van verschillende humanitaire hulpkonvoien, kopieer- en schrijfmachines clandestien over de grens smokkelen en geheime uitwisselingen op het hoogste niveau staan nog in vele vakbondshoofden gegrift als onuitwisbare momenten van internationale solidariteit. Wie herinnert zich niet de massale inzamelingen voor de verdrukke Lech Walesa en zijn *Solidarnosc*.

Na de val van de Muur kwam niet alleen Polen in het vizier, maar werd het blikveld verruimd naar andere landen. Tijdens de woeelige jaren 1990-1992 bleef de samenwerking met *Solidarnosc* voorop staan met de diverse vakbondsprogramma's tussen verschillende ACV-regio's en regio's in Polen. Denken we hier aan de ACV-Solidarnosc-tandems: Charleroi met de regio Wroclaw, West-Vlaanderen met Chestochowa, Limburg met Katowice, Nijvel met Lublin, provincie Antwerpen en Leuven met Krakov, ondersteuning vanuit ACV-Metaal aan de mijnwerkers die vooral de wederopbouw van hun regio voor ogen hadden. In een geprivatiseerd Polen van de beginjaren '90 lag hier voor de vakbond een braakliggend terrein.

***Voor het ACV is het steeds belangrijk geweest dat vakbonden in hun regio het beft in eigen handen moesten nemen.***

In 1991 werd een samenwerkingsakkoord afgesloten waarin de afbouw van humanitaire en materiële hulp ten voordele van syndicale vorming en opleiding van de plaatselijke en regionale kaders evenals de verdere uitbouw van de samenwerking tussen verbonden en centrales op basis van gestructureerde engagementen en akkoorden voorop stonden. Dit was een eerste belangrijke stap in de uitbouw van de vakbeweging.

### MEER DAN POLEN ALLEEN

Het Wereldverbond van de Arbeid (WVA) maakte werk van de verkenning van de situatie in andere landen waar contacten gelegd werden met de prille, nieuwe democratische vakbeweging. Landen zoals Roemenië (met Cartel Alfa en CSDR), Hongarije (met Munkastanacsok of de Arbeidersraden), Litouwen en Oekraïne (met de nieuw ontstane stakingscomités zoals LDF en Vost), Tsjechië en Slowakije (met de KOK en NKOS als nieuw geluid), Slovenië en Kroatië, Bulgarije en Albanië en Wit-Rusland werden bezocht. De nood om mekaar beter te leren kennen was duidelijk, maar ook

de lessen die getrokken werden uit de samenwerking met *Solidarnosc* bleken zich in deze nieuwe bilaterale contacten te laten voelen.

De nieuwe, meestal spontaan ontstane vakbewegingen hadden geen middelen en weinig manoeuvreerruimte. De oud-communistische vakbonden transformeerden in nieuwe 'democratische' structuren en palmde dan ook gretig het vroegere vakbondspatrimonium in. De benaming kreeg een grondige gedaanteverwisseling met steeds terugkerende afkortingen als onafhankelijk en democratisch, maar daar bleef dan ook dikwijls de echte verandering steken. Het check-offstelsel (directe afhouding van het loon voor de vakbond) bracht met zich mee dat de nationale organisaties weinig middelen hadden om zich te organiseren. Het leeuwendeel van de vakbondsbijdrage bleef op bedrijfsniveau. Met veel moeite zetten deze landen de eerste stappen om werk te maken van een sociale arbeidswetgeving, maar de middelen die de regeringen ter beschikking stelden, waren ook niet om over naar huis te schrijven.

### **NAAR MEER STRUCTUUR IN SAMENWERKING**

Vanaf 1994 krijgt de samenwerking met vakbonden uit Midden- en Oost-Europa een nieuw gezicht. Een aantal beleidslijnen werd binnen het WVA vastgelegd: men werkte verder op de Poolse ervaring, maar ook op basis van de ACV-ervaring opgedaan binnen de programmawerking van Wereldsolidariteit, werden er gestructureerde partnerprogramma's per land opgesteld. Voor het ACV betekende dit dat we in diverse landen met een vaste partner in zee gingen, zoals bijvoorbeeld Cartel Alfa in Roemenië en Arbeidersraden in Hongarije. Met hen werden samenwerkingsprogramma's opgezet met de klemtoon op vorming en opbouw van regionale vakbondstructuren, zelffinanciering en bijdragestructuur voor een onafhankelijke vakbond, uitbouw van de professionele structuur.

Voor het ACV is het steeds belangrijk geweest dat vakbonden in hun regio het heft in eigen handen moesten nemen. Na de omwentelingen in 1991 in de vroegere USSR kon ook Oost-Europa niet achterwege blijven en zodoende werd er binnen het WVA een verbindingsbureau opgericht dat tot doel had de te exclusieve West-Oost-circulatie inzake uitwisselingen en samenwerking aan te vullen met een Oost-Oost-dimensie die de vakbewegingen in Midden- en Oost-Europa zelf in staat moet stellen van mekaar te leren en gezamenlijke initiatieven uit te werken rond de eigen uitdagingen: sociale zekerheid, hervorming van het arbeidsrecht enzovoort.

Op het vlak van het arbeidsrecht en de toepassing van de internationale arbeidsconventies werd een kern van syndicale juristen via een reeks seminaries en workshops vertrouwd gemaakt met de internationale en Europese regelgeving. Vele bevriende vakbondsorganisaties deden met succes een beroep op de door de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) geboden mogelijkheden om de hervormingen inzake arbeidsrecht in hun land in positieve zin te beïnvloeden.

Ook op het macro-economische vlak stimuleerde het ACV de contacten met de Wereldbank (WB) en het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Via studiedagen en werkbezoeken aan instellingen in Washington werd het beleid in Midden- en Oost-Europa doorgelicht en werden nationale syndicale standpunten bepaald. Vooral in

Hongarije en Roemenië kende deze aanpak concrete resultaten en werd een reële impact vastgesteld op het nationaal sociaal overleg.

Binnen het Europese huis werd er tevens ruimte gemaakt voor onze Midden-

***‘Oostbloklonen, westerse prijzen’ is de nieuwe aanklacht.***

Europese partners. Dit liep niet altijd van een leien dakje; daarom heeft het ACV steeds gepleit voor een integratie van alle democratische vakbewegingen in het Europees Verbond van Vakverenigingen (EVV). De ‘oude vakbonden’ in een nieuwe verpakking hadden meestal het hoogste woord en stonden op hun machtspositie. Vakbondspluralisme werd al-

leen met de lippen beleden. Er was weinig ruimte voor vernieuwde vakbondsinitiatieven die overigens meestal met argusogen gevolgd werden. Toch hebben zich in verschillende landen – Hongarije, Oekraïne, Bulgarije – zinvolle vakbondsinitiatieven weten te ontwikkelen... Stilaan krijgen die nationale en internationale erkenning.

De laatste jaren is er dan ook de opening naar de Balkanlanden, waar de vakbond een democratische hefboom moet worden in de wederopbouw van de nieuwe republieken van ex-Joegoslavië.

#### **VRIJHEID VRAAGT OM STERK MIDDENVELD**

De huidige malaise doet bij vele mensen en zeker de minstbedeelden nostalgie ontstaan naar vroeger. Toen konden ze met vakantie en hadden ze zekerheid over hun oude dag. Nu moeten vele ouderen overleven met een armzalig pensioentje van 3.000 fr. per maand. Je gezondheid was verzekerd en van de wieg tot het graf was er Vadertje Staat die voor je zorgde, weliswaar op een autoritaire manier, want afwijkend gedrag werd er niet geduld. En toch willen ze niet echt terug naar het oude systeem. De overgang naar de democratie en de stap naar het liberale kapitalisme vergt tijd. Het is een ingewikkeld groeiproces dat lang en moeilijk wordt.

Een middenveld opbouwen waarin de burgers zich organiseren, gebeurt niet van vandaag op morgen. Woorden als solidariteit zullen opnieuw moeten ingevuld worden als bindmiddel om de werknemers te organiseren. De vrijheid bracht niet wat er van verwacht werd en waarden als vriendschap en samenhang, verbondenheid en opkomen voor sociale rechtvaardigheid moeten weer bovenaan de waardeschaal komen. Het besef dat het vrije liberalisme niet het hoogste goed is dringt door tot de meeste modale burgers van Midden- en Oost-Europa. De op- en uitbouw van een maatschappelijk middenveld waarin onafhankelijke vakbonden de draaischijf moeten vormen komt stilaan van de grond (bijvoorbeeld in Roemenië, Hongarije, Polen, Slovenië en de Baltische staten), maar heeft nog een lange weg te gaan vol nationalistische valkuilen.

Vakbonden in Midden- en Oost-Europa moeten als belangrijkste doel hebben dat er minimumlonen ingeschreven worden in de wetgeving, dat er per sector CAO's afgesloten worden, dat er werk gemaakt wordt van degelijke veiligheid en gezondheid

in de de meest verouderde bedrijven, dat de modale werknemers uitzicht krijgen op een aanvaardbaar levenspeil en dat niet een kleine (nieuwe) elite zich verrijkt op de kap van de kleine man. De vakbond als democratische institutie in een samenleving is voor ons, westerlingen, een vanzelfsprekend iets, maar behoort zeker niet tot het gedachtegoed van vele nationalistisch geïnspireerde leiders van de Balkan en Oost-Europa.

Tevens moet er werk gemaakt worden van een volwaardig sociaal overleg waarbij de werknemersorganisaties in dialoog treden met de werkgevers. Bij de nieuwe generatie werkgevers groeit stilaan ook de idee dat er overlegd moet worden met de werknemers om de economie uit het slop te trekken en dat zij, patroons, eveneens een verantwoordelijkheid te dragen hebben in hun samenleving. Het pure, absoluut na te streven winstbejag is niet meer de aanbeden halfgod van het begin van de jaren '90. Ook hier is de ontzuivering te merken.

Vanuit Polen, Roemenië en Hongarije zijn reeds verschillende vragen gesteld i.v.m. het model dat de christelijke arbeidersbeweging, met vallen en opstaan, in onze eigen samenleving opgebouwd heeft. Het gaat hier niet alleen om de relatie met de politiek, maar ook de ervaring van de vakbond om een sociaal sterke beweging op poten te krijgen. In eerste instantie is dat de uitbouw van mutualistische organisaties aansluitend bij het reeds georganiseerde vakbondspubliek. Deze leden zijn vragende partij voor de uitbouw van een sociaalzekerheidssysteem inzake ziekte en pensioenverzekering. Meer en meer regeringen zetten dan ook stappen in die richting. Ook vrouwen- en jongerenorganisaties beginnen in te zien dat het nodig is om zich te organiseren in sociale netwerken die het lokale overstijgen. Mannen en vrouwen moeten kansen krijgen op een aanvaardbare levensstandaard waarbij volwaardig werk een prioriteit is, waarbij zelfinitiatief plaatselijke en regionale problemen kan aanpakken, waarbij oog is voor het algemeen belang, waarbij arbeiderscoöperaties de nodige financiële armsglag inbouwen voor de toekomst.

### **NOG LANGE WEG TE GAAN**

Vele beloften van 1989 zijn niet waargemaakt, vele verwachtingen zijn niet uitgekomen, maar het wegvallen van de alomtegenwoordige, verstikkende druk van het communistisch systeem, de toegenomen vrijheid en de keuzemogelijkheden zijn verworvenheden die de grote meerderheid van de mensen in Midden- en Oost-Europa niet meer kwijt wil.

Het democratisch avontuur dat in Midden- en Oost-Europa opgestart is, zal slechts dan kans maken als de politieke en de economische dimensie gecorrigeerd kan worden door een sterke sociale dimensie vanuit vakbonden en sociale bewegingen.

Waar de sociale ontreddeering het grootst is, is een groot deel van de bevolking na de lange jaren van zekerheid natuurlijk vatbaar voor populistische thema's, met alle gevolgen van dien voor nationalistische en chauvinistische groepen. Tot wat dit geleid heeft, hebben we gezien in de Balkan. Nu moeten we vooral uitkijken naar Oost-

Europa dat dreigt weg te zinken in een spiraal van nationalisme en geweld. De mensen van Midden- en Oost-Europa willen voor zichzelf instrumenten om zich sociaal weerbaar te maken, om een brede tegenmacht te vormen in hun zich economisch snel ontwikkelende samenlevingen. Onze vakbondspartners hebben nood aan een solide en goed functionerende vakbond in een systeem dat politiek en sociaal vierkant draait. Daar ligt, meer dan ooit, een historische opdracht voor het ACV en de hele christelijke arbeidersbeweging. Het gaat er niet om 'ons sociaal model' uit te voeren of over te planten, maar wel om samen met onze partners-arbeidersbewegingen na te denken over de totstandkoming van een hecht sociaal weefsel dat zich veelbelovend aankondigde bij de val van de Muur. Dit is een van de garanties voor de toekomst om een duurzame en democratische maatschappijstructuur op te bouwen in Midden- en Oost-Europa, maar ook in ons eigen West-Europa.